

**Analyzing the individual level strategy of economic security in Prophetic
tradition using thematic analysis method¹**

Zahra Bakhtiari^r / Shahla Bakhtiari^r / Hossein Raghfar^f

(DOI): [10.22034/mte.2023.16339.1731](https://doi.org/10.22034/mte.2023.16339.1731)

Abstract

Original Article

P 187 - 212

Providing personal security in the economic dimension is one of the important parts of human life, which is theoretically addressed at the micro level of economic security. On the other hand, the research about the strategy of economic security based on the life of the Prophet, considering the many economic problems that the society of the Prophet's era was facing, especially in the early years, and also the necessity of following the example of the Prophet's life, and also considering the existence of many economic problems is very important in today's societies. Therefore, the current research by using thematic analysis method (theme analysis) and using the indicators available in economics seeks to answer the main question, what was the economic security strategy in the individual dimension based on the Prophet's life? Based on the research done, it seems that the strategy of economic security at the individual level in the Prophet's life has been focused on various areas such as food security, housing and shelter security, employment security, attention to education, and attention to health of people which in each of the mentioned fields, .it refers to the actions and policies of the Messenger of God, which shows his special attention to the mentioned issues
Key words: Prophet's Biography, economic security strategy, individual level of economic security, thematic analysis method.

1- This article is taken from a doctoral thesis entitled "Economic Security in the Prophet's Life" at Alzahra University.

2 - PhD student of Islamic history, Department of History, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran
z.bakhtiari@alzahra.ac.ir

3 - Associate Professor, Department of History, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran (Corresponding Author)
sh.bakhtiari@alzahra.ac.ir

4 - Professor, Department of Social Science, Faculty of Social Science and Economics, Alzahra University, Tehran, Iran .
raghf@alzahra.ac.ir

Received: 2023/06/23 | Accepted: 2023/08/22

This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 | <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

واکاوی راهبرد سطح فردی امنیت اقتصادی در سیره و سنت نبوی (ص)

با استفاده از روش تحلیل تماتیک

زهرا بختیاری^۱ | شهلا بختیاری (نویسنده مسئول)^۲ | حسین راغفر^۳

شناسه دیجیتال (DOI): [10.22034/mte.2023.16339.1731](https://doi.org/10.22034/mte.2023.16339.1731)

علمی - پژوهشی

ص: ۲۱۲/۱۸۷

چکیده

تأمین امنیت فردی در بعد اقتصادی، یکی از بخش‌های مهم زندگی انسان‌هاست، که از نظر تئوری، در سطح خرد امنیت اقتصادی به آن پرداخته می‌شود. از سوی دیگر، تحقیق درباره‌ی راهبرد امنیت اقتصادی براساس سیره‌ی نبوی (ص) با توجه به مشکلات اقتصادی فراوانی که جامعه عصر نبوی (ص) به خصوص در سال‌های آغازین با آن مواجه بود و نیز، ضرورت الگوگیری از سیره آن حضرت و هم‌چنین با توجه به وجود مشکلات فراوان اقتصادی در جوامع امروز، از اهمیت بسیاری برخوردار است.

از این رو، پژوهش حاضر، با استفاده از روش تحلیل تماتیک (تحلیل مضمون) و با بهره‌گیری از شاخص‌های موجود در علم اقتصاد در پی پاسخ‌گویی به این سوال اصلی است که راهبرد امنیت اقتصادی در بعد فردی براساس سیره‌ی نبوی (ص) چگونه بوده است؟ براساس پژوهش صورت گرفته، به نظر می‌رسد که راهبرد امنیت اقتصادی در سطح فردی در سیره‌ی نبوی (ص) معطوف به حوزه‌های مختلفی از جمله امنیت غذا، امنیت مسکن و سرپناه، امنیت اشتغال، توجه و اهتمام به امر آموزش و پرورش-تعلیم و تربیت- و توجه به بهداشت و سلامت افراد بوده است که در هرکدام از زمینه‌های یاد شده، به اقدامات و سیاست‌هایی از سوی رسول خدا (ص) اشاره دارد که نشان از توجه ویژه‌ی ایشان به مسایل مزبور است.

واژگان کلیدی: سیره پیامبر (ص)، راهبرد امنیت اقتصادی، سطح فردی امنیت اقتصادی، روش تحلیل تماتیک.

۱. دانشجوی دکتری تاریخ اسلام، گروه تاریخ دانشکده ادبیات دانشگاه الزهراء (ص)، تهران، ایران / z.bakhtiari@alzahra.ac.ir

۲. دانش‌یار گروه تاریخ، دانشکده ادبیات دانشگاه الزهراء (ص)، تهران، ایران (نویسنده مسؤول) / sh.bakhtiari@alzahra.ac.ir

۳. استاد گروه اقتصاد دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهراء (ص)، تهران، ایران / raghfir@alzahra.ac.ir

- این مقاله برگرفته از رساله دکتری با عنوان «امنیت اقتصادی در سیره نبوی (ص)» در دانشگاه الزهراء (ص) است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۰۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۳۱

مقدمه

سطح فردی امنیت اقتصادی از نظر باری بوزان، به میزان دسترسی انسان به ضروریات زیستی (غذا، آب، سرپناه و آموزش) اطلاق می‌شود که در سطوح بالاتر، اندیشه امنیت اقتصادی با دامنه وسیعی از بحث‌های بسیار سیاسی در مورد اشتغال، توزیع درآمد و رفاه مرتبط است. (بوزان، ۱۳۷۸: ۲۶۶) از دیدگاه بوزان، امنیت اقتصادی فرد، تنها به شرایط زیستی محدود نمی‌گردد، بلکه تامین این امنیت به معنای حفظ سطح مشخصی از زندگی است؛ به عنوان نمونه، اشتغال یا حق حداقل دست‌مزد را باید از شرایط ضروری امنیت اقتصادی دانست. (اخوان کاظمی، ۱۳۸۷: ۱۸۵-۱۸۶)

بنابراین، می‌توان استنتاج کرد، که امنیت اقتصادی - یا همان شرایط حیاتی اقتصادی - عبارت از؛ برقراری نظم بین عوامل اساسی تهیه نیازهای معیشتی انسان، یعنی منابع اولیه، تولید، توزیع کار و درآمد اعضای جامعه است، به گونه‌ای، که نیازهای ضروری آنان تامین گردد و آنان از فقدان و یا حتی احتمال فقدان این ضروریات احساس خطر نکنند و آرامش و آسایش آن‌ها سلب نشود. (همان: ۱۸۶)

با توجه به تعریف آمده درباره امنیت اقتصادی در سطح فردی؛ مقاله پیش‌رو می‌کوشد، تا این مساله را در سیره و سنت نبوی (ص) با بهره‌گیری از روش تحلیل تماتیک، مورد واکاوی قرار دهد.

درباره موضوع پژوهش حاضر با عنوان و ساختار پیش‌رو، با توجه به جدید بودن بحث «امنیت اقتصادی» پژوهشی یافت نشد؛ اما در این حوزه می‌توان از پژوهش‌هایی چون: «تبیین راهبردهای اقتصاد مقاومتی در سیره پیامبر اکرم (ص)» (شریفی و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۳۷-۱۸۱)، «سیره پیامبر اکرم (ص) در مقابله با تهدیدهای اقتصادی» (سیدحسین‌زاده یزدی و شریف‌زاده، ۱۳۹۵)، «تحلیلی بر شیوه مواجهه پیامبر (ص) با چالش‌های مهاجران در مدینه (مطالعه موردی: کمبود مسکن، فقر و بیکاری)» (زینلی، ۱۳۹۹) و «راهبردهای اقتصادی حکومت نبوی (ص) در مدینه‌النبی» (دادفر و بهرامی، ۱۴۰۰) یاد کرد. نوشته حاضر درصدد است ضمن استفاده از پژوهش‌های مذکور و سایر پژوهش‌ها و با تکیه بر متون کهن و اولیه، از زاویه‌ای متفاوت و در طرح و قالبی نو با بهره‌گیری از شاخص‌های موجود در علم اقتصاد و با استفاده از روش تحلیل تماتیک، در حد توان به بسط و تحلیل راهبردهای امنیت اقتصادی، در بعد فردی براساس سیره و سنت پیامبر بپردازد. شایان ذکر است که با وجود اهمیت فراوان مقوله امنیت اقتصادی، شاید بتوان گفت: این مساله در حوزه پژوهش‌های تاریخ اسلام تقریباً مغفول مانده و یا کمتر مورد توجه و بررسی قرار گرفته است که این مساله نیز، ضرورت پژوهش‌های این چنینی را آشکارتر می‌نماید.

۱. روش پژوهش

تحلیل تماتیک، روشی برای تحلیل داده‌های کیفی و یکی از خوشه روش‌هایی است که بر شناسایی الگوی

معنایی در مجموعه داده تمرکز دارد. (قاسمی و هاشمی، ۱۳۹۸: ۸) از مزایای این تحلیل، انعطاف‌پذیری آن است. (۷۸: ۲۰۰۶، Braun & Clarke) انعطاف‌پذیری این روش که طیف وسیعی از ابزارها و تحلیل‌ها را در اختیار پژوهش‌گر قرار می‌دهد، بدین معنا است، که می‌توان طیف گسترده‌ای از چیزها را به داده‌ها نسبت داد. (عابدی جعفری و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۹۳-۱۹۲) به عبارت دیگر، در این روش، پژوهش‌گر آزادی عمل بسیاری دارد و لزومی به مراجعه یا ارجاع به مبانی نظری ندارد و می‌تواند در پی کشف الگوی خویش باشد. (قاسمی و هاشمی، پیشین: ۹) در واقع تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی معرفی شده و فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است که داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. (عابدی جعفری و دیگران، پیشین: ۱۵۳)

مضمون یا تم^۱ که مبین اطلاعات مهمی درباره داده‌ها و سوالات تحقیق است، تا حدی، معنی و مفهوم الگوی موجود در مجموعه‌ای از داده‌ها را نشان می‌دهد. با توجه به تنوع روش‌های به کار رفته در تحلیل مضمون و تنوع دیدگاه صاحب‌نظران، عناوین و طبقه‌بندی‌های مختلفی برای مضامین وجود دارد. برخی پژوهش‌گران، مضامین را از جهت ماهیت و برخی دیگر، به لحاظ جایگاه و سلسله مراتب آن‌ها در تحلیل مضمون، دسته‌بندی کرده‌اند. البته ممکن است این عناوین، هم‌پوشانی داشته باشد و یا به جای هم به کار رود؛ ولی آنچه مهم است استفاده از عناوینی مناسب برای مضمون‌ها، با توجه به فنون و روش‌های به کار رفته در پژوهش است. (همان: ۱۵۹)

تحلیل مضمون، طیف گسترده‌ای از روش‌ها و فنون را در بر می‌گیرد؛ به طوری که در فرایند تحلیل مضمون با توجه به اهداف و سوالات تحقیق می‌توان از روش‌های تحلیلی مناسب با آن استفاده کرد. (همان: ۱۶۲) شبکه مضامین یکی از روش‌ها در تحلیل مضمون معرفی شده که آتراید-استیرلینگ (۲۰۰۱)، آن را توسعه داده است. شبکه مضامین، نقشه‌ای شبیه تارنما به مثابه اصل سازمان دهنده و روش نمایش عرضه می‌کند. این شبکه، براساس روندی مشخص، مضامین پایه (کدها و نکات کلیدی متن)، مضامین سازمان دهنده (مضامین به دست آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) و مضامین فراگیر (مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به مثابه کل) را نظام‌مند کرده و سپس این مضامین به صورت نقشه‌های شبکه تارنما، رسم و مضامین برجسته هر یک از این سه سطح همراه با روابط میان آن‌ها نشان داده می‌شود (همان: ۱۷۰) در پژوهش حاضر، سعی شده با بهره‌گیری از روش شبکه مضامین، به راهبرد امنیت اقتصادی در بعد فردی در سیره نبوی^(ص) دست یافته و سازوکارهای مدیریتی ایشان در دستیابی جامعه به امنیت فردی اقتصادی کشف گردد.

^۱ Theme

۲. استخراج مضامین پایه‌ای مرتبط با راهبرد امنیت فردی اقتصادی در سیره نبوی (ص)

در این قسمت سعی شده مضامین پایه‌ای مرتبط با موضوع مورد بحث، از متون اصلی استخراج شود. بدین منظور در این جا برای هر مضمون پایه‌ای، نمونه‌ای از میان گزاره‌های مرتبط به این مضمون انتخاب شده و در جدول شماره ۱ آورده شده است.

کد	نمونه گزاره	نمونه منبع	مضامین پایه‌ای
۱	شخصی که از شدت نیازمندی خود و خانواده‌اش سه بار به محضر پیامبر رفته بود؛ در هر بار مراجعه قبل از این که اعلام نیاز نماید، با این بیان پیامبر: «مَنْ سَأَلَنَا أَعْطَيْنَاهُ وَمَنْ اسْتَعْتَى أَغْنَاهُ اللَّهُ» ^۱ به سمت کار و تلاش و استفاده از دسترنج خویش هدایت و ترغیب شد و سرانجام، شخص مراجعه کننده راه درست را یافته و با کار و تلاش خویش توانست، خود و خانواده‌اش را بی نیاز نماید.	کلینی، ۱۴۰۷: ۲، ۱۳۹	هدایت و ترغیب به سمت کار و فعالیت
۲	پیامبر، مسلمانانی را که زکات نپرداخته بودند، از مسجد بیرون کرده و به آنان فرمود: از مسجد ما بیرون روید و در آن نماز نخوانید؛ زیرا زکات نمی‌پردازید.	طوسی، ۱۳۶۵: ۴، ۱۱۱-۱۱۲	ضرورت پرداخت زکات
۳	امام علی (ع)، خمس را در زمان حیات پیامبر (ص)، تقسیم می‌کرده است.	ابویوسف، ۱۳۹۹: ۲۰	تقسیم خمس
۴	وقتی صفوان از درگذشت پیامبر (ص) اطلاع یافت؛ زکات بنی عمرو را که او و سیره عامل آن بودند، به سوی ابو بکر برد.	طبری، ۱۳۸۷: ۳، ۳۶۸	مأموران مالی پیامبر (ص) / جمع‌آوری زکات
۵	هرکس زمین بایری را آباد نماید، آن زمین برای اوست.	مالک بن انس، ۱۴۰۶: ۲، ۷۴۳	تشویق به احیا و آبادانی زمین / آبادانی زمین / افزایش تولید / ایجاد اشتغال
۶	وقتی رسول خدا (ص) به سلمان دستور داد که برای آزادی خود با صاحب خویش قراردادی ببندد؛ کاشت سهصد نخله خرما برای وی، یکی از موارد قرارداد سلمان بود.	ابن هشام، بی تا: ۱، ۲۲۰	کاشت نهال خرما به ازای آزادی از بردگی / تولید محصول.
۷	پیامبر (ص) چهار زمین فقیران، بئر قیس و الشجره را به امام علی (ع) به صورت اقطاع داد.	بلاذری، ۱۹۸۸: ۲۳	اعطای زمین به مهاجران / آبادانی زمین / افزایش تولید / ایجاد اشتغال.
۸	پیامبر نخلستانی را در اقطاع زیر قرار داد.	ابن سعد، ۱۴۱۰: ۲، ۷۶	اعطای زمین به برخی مهاجران / آبادانی زمین / افزایش تولید / ایجاد اشتغال.
۹	پیامبر فرمود: هیچ مسلمانی نیست که درختی بنشانند، یا زراعتی بکارند و پرنده یا انسان یا حیوانی از آن بخورد، مگر این که برای وی صدقه محسوب می‌شود.	مسلم بن حجاج، ۱۴۱۲: ۳، ۱۱۸۹	تشویق به کاشت درخت و زراعت، پیوند امور دنیوی به اخروی.
۱۰	پیامبر زمین‌ها و نخل‌های خیبر را به صاحبانش داد و مقرر شد آنان - یهودیان - نصف محصول خود را به مسلمانان بدهند.	ابن سلام، بی تا: ۵۸۲	اعطای نصف محصولات یهودیان به مسلمانان / منابع مالی مسلمانان
۱۱	رسول خدا (ص) درباره وادی مهزور دستور داد که وقتی آب در زمین تا حد دو قورک پا رسید، به زمین بعلی فرستاده شود، تا زمین بالاتر، اراضی پایین را از آب محروم نکند.	بلاذری، ۱۹۸۸: ۱۹	استفاده بهینه و درست از آب / مدیریت صحیح آن در امور کشاورزی و باغداری
۱۲	پیامبر (ص) در مورد مهزور دستور داد که حق صاحبان نخلستان از آب، تا حد دو پاشنه، و صاحبان کشت‌زار تا بند نعلین است و سپس آب به محل پایین‌تر فرستاده شود.	همان: ۲۰	مدیریت صحیح منابع (از جمله آب) در امور کشاورزی و باغداری.
۱۳	پیامبر (ص) برای انتخاب محل بازار، به بازار بنی قینقاع رفته و سپس به بازار مدینه رفت و در آن جا پای بر زمین زده و فرمود: این بازار شماس است، در این جا سخت گرفته نمی‌شود و در آن خراج نمی‌گیرند.	ابن شبه، ۱۴۱۰: ۱، ۳۰۴	تاسیس بازار مستقل برای مسلمانان / لغو خراج و مالیات از آن
۱۴	پیامبر اکرم (ص)، آورنده و وارد کننده به بازار مسلمانان را مانند مجاهد راه خدا خواند.	حاکم نیشابوری، ۱۴۳۵: ۳، ۱۷۸	همانند جهاد خواندن عرضه به بازار مسلمانان / تشویق به عرضه و تولید کالا و خدمات / تشویق به عدم احتکار کالا.

^۱ هرکس از ما درخواست کمک کند، یاریش می‌کنیم و هرکس بی نیازی بوزد، خداوند او را بی نیازی می‌نماید.

۱۵	به پیامبر (ص) خبر رسید، که مواد غذایی در بازار تمام شده مگر مقداری که نزد فردی باقی مانده بود. پیامبر (ص) به آن شخص دستور خارج کردن و فروختن مواد غذایی را که نزدش بود، داد و او را از حبس و احتکار آن منع کرد.	کلینی، ۱۴۰۷: ۱۶۴، ۵	منع احتکار
۱۶	پیامبر (ص) در بازار، از کنار مردی عبور کرد که غذایی را به پهای بالاتر از قیمت بازار می فروخت. پیامبر فرمود: آیا به قیمتی بالاتر از قیمت بازار ما می فروشی؟	همان	نهی از گران فروشی
۱۷	پیامبر (ص) فرمود: «من غشنا فلیس منا»	ابن اثیر، ۱۴۰۹: ۳۹۶، ۳	نهی از غش در معاملات/ خروج از اسلام متقلبان
۱۸	پیامبر (ص) فرمود: هرکس از حاصل دسترنج حلال خویش بخورد، درهای بهشت به روی او گشوده می شود و از هردری که خواهد وارد می شود.	شعیری، بی تا: ۱۳۹	بیان اهمیت کسب مال حلال / استفاده از دسترنج خویش / پاداش کار و تلاش.
۱۹	هر روز از طرف پیامبر (ص)، یک مد خرما برای اهل صفه فرستاده می شد.	ابن شیهه، ۱۴۱۰: ۲، ۴۸۶	ارسال روزانه خرما برای فقرا
۲۰	پیامبر (ص) شب ها به هنگام غذا خوردن، اهل صفه را فرا می خواند.	ابن سعد، ۱۴۱۰: ۱، ۱۹۶	مهمان کردن اهل صفه برای شام.
۲۱	پیامبر به بلال دستور می دادند که حتی قرض نماید و به مراجعان نیازمند، طعام و لباس مورد نیاز را برساند.	بیهقی، ۱۴۰۵: ۱، ۳۴۹	تأمین غذا و لباس مورد نیاز مراجعان نیازمند
۲۲	رسول خدا (ص) فرمود: هرکس مومنی را کمک نماید، خداوند عزوجل هفتاد و سه ناراحتی را از او بر طرف می نماید، که یکی از آن ها در دنیاست و بقیه، در هنگام انبوه بزرگ (روز قیامت) اوست، زمانی که همه مردم مشغول خودشان هستند.	کلینی، ۱۴۰۷: ۲، ۱۹۹	تأکیدات فراوان پیامبر (ص) درباره کمک به نیازمندان و فقرا / تشویق و ترغیب به کمک و همدلی.
۲۳	فاطمه بنت قیس درباره اتفاق هفتاد مثقال طلای خویش از پیامبر (ص) پرسید و حضرت فرمود: «اَجْلِبِهَا فِي قَرَابَتِكَ». آن را در امور خویشاوندان (نیازمندان) قرار بده!	طبری، ۱۴۱۲: ۲، ۵۷: طوسی، بی تا: ۲، ۹۷	مشارکت زنان در کمک به نیازمندان / تشویق و ترغیب به کمک و همدلی.
۲۴	هنگامی که برای رسول خدا (ص) غذای داغی آوردند، فرمود: آن را بگذارید، تا سرد شود؛ خداوند عزوجل، آتش را غذای ما قرار نداده و برکت در غذای سرد - غیرداغ - است.	کلینی، ۱۴۰۷: ۶، ۳۲۱-۳۲۲	نهی از خوردن غذای داغ / آگاهی دادن درباره اهمیت آداب تغذیه.
۲۵	پیامبر (ص) می فرمود: گوشت موجب ازدیاد قوه شنوایی و بینایی است.	طبری، ۱۳۷۰: ۳۰	آگاهی دادن درباره غذاهای مفید / آگاهی دادن درباره اهمیت تغذیه
۲۶	پیامبر (ص) فرمود: فرزند آدم، هیچ ظرفی بدتر از شکم را بر نکرده است، برای وی تنها چند لقمه که موجب قوام وجودش شود، کافی است و اگر ناچار از غذا خوردن شد، پس ثلث معده غذا و یک سوم آن نوشیدنی و یک سوم دیگر را برای نفس خود بگذارد.	احمد بن حنبل، ۱۴۲۱: ۲۸، ۴۲۳-۴۲۴	نهی از پرخوری، آگاهی دادن درباره میزان تغذیه.
۲۷	پیامبر (ص) فرمود: هرکس در معیشت خود، میان روی ورزد، خدا به او روزی دهد و هرکس اسراف کند، خدا محرومش نماید.	کلینی، ۱۴۰۷: ۴، ۵۴	نتیجه میانه روی و عاقبت اسراف.
۲۸	پیامبر (ص) فرمود: سه چیز باعث نجات است؛ و سومی آن را رعایت اعتدال در حال توان گری و فقر معرفی کرد.	همان، ۵۳	سبب نجات خواندن اعتدال در همه حال.
۲۹	در آمد خمس و در آمد فیء جداگانه بود و صدقات هم جدا بود. کسانی که از درآمد فیء بهره مند می شدند، از صدقات بهره ای نداشتند و کسانی که از صدقات بهره مند می شدند از درآمد فیء چیزی دریافت نمی کردند. صدقات به یتیمان، فقیران و یتوایان داده می شد و زمانی که پسر بچه های یتیم به بلوغ شرعی می رسیدند، دریافتی آن ها از صدقات حذف می شد و از فیء چیزی می گرفتند، که در آن صورت، لازمه آن شرکت در جهاد بود و در صورت اجتناب از شرکت در جهاد، دیگر چیزی به آن ها پرداخت نمی شد و اجازه می دادند، که به دنبال کار و فعالیت دیگری بروند.	واقفی، ۱۴۰۹: ۱، ۴۱۰	بهره مندی های مختلف افراد متناسب با شرایط آنان و غیره از هریک از درآمدهای دولت اسلامی.

۳۰	پیامبر (ص) هیچ سایل و فقیری را محروم نمی‌کرد. دو نفر به حضور ایشان آمدند و چیزی از خمس مطالبه کردند. پیامبر (ص) فرمود: اگر می‌خواهید، چیزی از آن به شما می‌دهم، ولی برای ثروت‌مند و کسی که قدرت کسب دارد، سهمی از آن نیست.	همان	توجه به فقیران / عدم اختصاص خمس به ثروت‌مندان و کسانی که قدرت کسب دارند / ایجاد و رواج فرهنگ کار و اشتغال / توزیع عادلانه و صحیح درآمدهای دولت اسلامی.
۳۱	مهاجران در خانه‌های انصار سکونت یافتند و انصار، آن‌ها را پناه داده و یاری کردند.	ابن سعد، ۱: ۱۴۱۰، ۱۷۵	اسکان مهاجران در منازل انصار / کمک و همدلی مسلمانان نسبت به یکدیگر
۳۲	خانه سعد بن خثیمه که مردی عزب و بی‌زن بود، جایگاه مهاجرانی بود که مانند وی مجرد بودند.	ابن هشام، بی‌تا، ۱: ۴۹۳	سکنی گزیدن مهاجران مجرد در خانه سعد بن خثیمه که خودش هم مجرد بود.
۳۳	اهل صفه گروهی از یاران پیامبر (ص) بودند، که خانه نداشتند و در زمان پیامبر (ص) در مسجد می‌خوابیدند و روزها هم همان‌جا سایه می‌گرفتند و جای دیگری غیر از آن‌جا نداشتند.	ابن سعد، ۱: ۱۴۱۰، ۱۹۶	سکنا یافتن اصحاب فقیر پیامبر (ص) در مکانی به‌نام صفه.
۳۴	هرکس به مدینه هجرت می‌کرد، اگر در آن‌جا آشنایی داشت، به نزد او می‌رفت و اگر آشنایی نداشت، در صفه ساکن می‌شد.	ابن شبه، ۲: ۱۴۱۰، ۴۸۶	سکونت کسانی که به مدینه هجرت می‌کردند و در آن‌جا آشنایی نداشتند، در مکانی به‌نام صفه.
۳۵	پیامبر (ص) خانه‌سازی را تشویق کرد و برای کسی که زمین یا خانه‌ای بفروشد و پول آن را صرف مثل آن، یعنی ساخت یا خرید خانه نماید، طلب برکت کرد.	ابن ادریس، ۱۳۹۲: ۱۱۳	تشویق خانه‌سازی
۳۶	پیامبر (ص) زمین‌هایی را برای احداث خانه در اختیار مردم قرار داد.	ابن سعد، ۱: ۱۴۱۰، ۱۱۲، ۳؛ حموی، ۱۹۹۵: ۸۶، ۵	اعطای زمین برای ساخت خانه / تقسیم زمین میان مردم جهت خانه‌سازی.
۳۷	پیامبر (ص) برای بنی زهره در ناحیه پشت مسجد زمینی را برای خانه‌سازی مشخص کرد.	ابن سعد، همان: ۱۱۳	تعیین زمین برای بنی زهره جهت ساخت خانه.
۳۸	پیامبر (ص) برای عبدالله و عتبه پسران مسعود، قطعه زمینی را کنار مسجد برای خانه‌سازی تعیین کرد.	همان	تعیین زمین برای پسران مسعود جهت ساخت خانه.
۳۹	رسول خدا (ص) فرمود: از خوش‌بختی مرد مسلمان، داشتن مسکن وسیع است.	کلینی، ۱: ۱۴۰۷، ۵۲۶، ۶	وسعت و بزرگی مسکن.
۴۰	«حَقَّ الْجَارُ ... وَلَا تَرَفِعْ بِنَاءَكَ فَوْقَ بِنَائِهِ تَسْتَدُّ عَلَيْهِ الرَّجْحُ» «حَقَّ هَمْسَايَةَ أُنْسَتِ كَه ... وَ بِنَايَ خُودِ رَا از بِنَايِ اُو فَرَاتِرِ نَبْرِي وَ جَرِيَانِ بَادِ رَا بَر اُو نَبْنَدِي.»	نهج الفصاحه، ۱۳۸۲: ۴۴۵	تهویه‌ی مناسب / از جمله حقوق همسایه.
۴۱	«... رَفَعَهُ اِلَى رَسُوْلِ اللّٰهِ (ص) اِنَّهٗ قَال: ثَلَاثَهٗ لَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ لِهٖم بِالْحِفْظِ رَجُلٍ نَزَلَ فِي يَتِّ خَرِب ...»	ابن بابویه، ۱۳۶۲: ۱، ۱۴۱	نهی از اقامت در خانه ویران / امنیت سازه‌ای.
۴۲	ای کسانی که ایمان آورده‌اید! به خانه‌ای غیر از خانه‌ی خود، بدون اجازه و سلام بر اهل آن، داخل نشوید. این برای‌تان بهتر است باشد که پند بگیرید.	نور / ۲۷	کسب اجازه از صاحب خانه برای ورود به منزل / حفظ حریم‌ها.
۴۳	«لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا لِلنِّسَاءِ وَ لِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا»	نساء / ۳۲	مالکیت افراد
۴۴	پیامبر (ص): از به‌کارگیری سنگ حرام در ساختمان بپرهیزید که موجب ویرانی است.	نهج الفصاحه، ۱۳۸۲: ۱۶۲	نهی از استعمال سنگ حرام در ساختمان.
۴۵	هرگاه رسول خدا (ص) به فردی نگاه می‌کرد و از او خوشش می‌آمد، می‌فرمود: آیا شغلی دارد؟ اگر می‌گفتند: نه، می‌فرمود: از چشم افتاد. می‌پرسیدند: چرا ای رسول خدا؟ می‌فرمود: زیرا اگر مومن شغلی نداشته باشد، دین خود را وسیله امرار معاشش قرار می‌دهد.	شعیری، بی‌تا، ۱۳۹	اهمیت اشتغال.

۱. برافراشتن خانه‌ای مرتفع در میان بناهای عادی، همسایگان را از حقوق طبیعی هم‌چون: نور مناسب، تهویه، نسیم خنک و فضای باز محروم می‌دارد و امنیت داخل منازل هم دچار نقصان می‌شود. (کلی‌زواره، ۱۳۸۳: ۳۷)

پیامبر (ص) فرمود: طلب مال حلال، بر هر مرد و زن مسلمان واجب است.	همان	و جوب طلب مال حلال بر هر فرد مسلمان.
پیامبر (ص) با دست خویش کار می کرد.	ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۱۶۲، ۳	کار کردن شخص پیامبر (ص) / الگو بودن ایشان
«فأمر به رسول الله (ص) أن يبنى مسجدا، ... فعمل فيه رسول الله (ص) ليرغب المسلمين في العمل فيه، فعمل فيه المهاجرون والأنصار...»	ابن هشام، بی تا: ۴۹۶، ۱	مشارکت و هم کاری پیامبر (ص) در ساخت مسجد / ضرورت الگو بودن.
پیامبر (ص) به دست خود مسجدی را در لینه ساخته و یارانش برای آن حضرت سنگ می آوردند.	واقفی، ۱۴۰۹: ۹۲۴، ۳	کار کردن شخص پیامبر (ص) / الگو بودن ایشان
پیامبر (ص) فرمود: هر که بدون علم و دانش کاری را انجام دهد، بیش از آن که اصلاح و درست نماید، خراب می کند.	ابن شعبه، ۱۴۰۴: ۴۷، ۱	توجه به مهارت آموزی / اهمیت اصل تخصص.
پیامبر (ص): هر کس بدون داشتن علم طلب، طبابت کند، ضامن است.	ابن ماجه، ۱۴۱۹: ۴۶۳، ۴	توجه به مهارت آموزی / اهمیت دانش و تخصص.
زمانی که می خواستند، منبری برای رسول اکرم (ص) بسازند؛ عباس بن عبدالمطلب گفت: غلامی به نام کلاب دارد، که مهارتش از همه پیش تر است و پیامبر (ص) فرمود: به او بگویند، تا آن کار را انجام دهد.	سمهودی، ۲۰۰۶م: ۶، ۲	به کارگیری افراد مستعد و توانمند در انجام امور، متناسب با توانایی و مهارت شان
پیامبر (ص) فرمود: مزد کارگر را قبل از آن که عرقش خشک شود، بپردازید.	بیهقی، ۱۴۲۴: ۲۰۰، ۶	پرداخت به موقع مزد کارگر.
پیامبر (ص) از به کارگیری و استخدام کارگر، قبل از تعیین مزدش نهی فرمود.	ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۱۰، ۴	تعیین دست مزد، قبل از استخدام.
پیامبر (ص) غصب کننده ی مزد کارگر را از جمله افرادی معرفی فرمود، که گناهش آزرزیده نمی شود.	رک: کلینی، ۱۴۰۷: ۳۸۲، ۵	بیان عاقبت ضایع کننده ی حق کارگر.
انصار به پیامبر (ص) گفتند: درختان خرما ی ما را بین ما و برادران ما - مهاجران - تقسیم نما. فرمود: نه. پس گفتند: شما در کار کشاورزی به ما کمک کنید و ما در محصول، شما را شریک می نماییم.	بخاری، ۱۴۱۰: ۱۵۵، ۴	بستن عقودی مانند مزارعه میان مهاجران و انصار / ایجاد اشتغال / کمک به آبادانی و تولید بیش تر.
طلب علم بر هر مرد و زن مسلمان واجب و فریضه است.	ابن فهد، ۱۴۰۷: ۷۲	واجب و فریضه بودن طلب علم بر هر مسلمان
پیامبر (ص) فرمود: هرگاه خدا برای کسی خیر بخواهد، او را قبیله در دین می نماید.	ابن ماجه، ۱۴۱۹: ۹۶، ۱	ارزش مندی قفاهت در دین / ارزش مندی علوم دینی / تشویق به آموزش علم دینی.
«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): ... الْعَالِمُ وَالْمُتَعَلِّمُ شَرِيكَانِ فِي الْأَجْرِ وَلَا خَيْرَ فِي سَائِرِ النَّاسِ.»	همان، ۹۸	پاداش عالم و متعلم
پیامبر (ص): هیچ کس برای طلب علم از منزلش خارج نمی شود مگر این که فرشتگان بال های خود را زیر پاهایش می گسترانند؛ چون از او خشنودند.	همان، ۹۷	فضیلت طلب علم
پیامبر (ص) نخستین معلم صحابه بود که در مسجد در میان حلقه اصحابش می نشست و به پرسش های آن ها پاسخ می داد و امور دینی را به آنان تعلیم می داد.	ابن ادریس، ۱۳۹۲: ۲۳۳	الگو بودن پیامبر (ص) در امر آموزش
روزی رسول خدا (ص) در مسجد خویش بر دو مجلس گذشت و فرمود: هر دو خوب است و یکی بهتر است؛ زیرا آنان دعا می کنند و خدا را می خوانند، اگر خدا بخواهد بر آن ها عطا می فرماید و اگر بخواهد منع می نماید؛ اما اینان علم دین می آموزند و به جاهل تعلیم می دهند و من معلم مبعوث شده ام. سپس پیامبر (ص) در مجلس اهل علم نشست.	دارمی، ۱۴۳۴: ۱۶۶، ۱	فضیلت طلب علم / الگو بودن ایشان در طلب علم
وقتی در جریان غزوه طایف، تعدادی از بردگان آن جا به مسلمانان پیوستند؛ پیامبر (ص) تأمین زندگی و تعلیم آنان را بر عهده ی صحابه ی خویش گذاردند.	رک: واقفی، ۱۴۰۹: ۹۳۱، ۳ ۹۳۲	نهادن مسوولیت تأمین زندگی و نیز تعلیم مهاجران جدید به صحابه.

۱ - برافراشتن خانه های مرتفع در میان بناهای عادی، همسایگان را از حقوق طبیعی همچون نور مناسب، تهویه، نسیم خنک و فضای باز محروم می دارد و امنیت داخل منازل هم دچار نقصان می شود (گلی زواره، ۱۳۸۳: ۳۷).

۶۴	هزینه‌ی زندگی و نیز تعلیم ابراهیم بن جابر به اسید بن حضیر سپرده شد.	ابن حجر، ۱۴۱۵: ۱، ۱۷۱-۱۷۲	سپردن هزینه زندگی و نیز تعلیم ابراهیم بن جابر به اسید بن حضیر.
۶۵	عباده بن صامت به اهل صُفّه قرآن می‌آموخت.	کُتانی، ۱۳۹۱: ۳۷	آموزش قرآن توسط عباده بن صامت به اهل صُفّه
۶۶	پس از غزوه بدر مقرر شد اسیرانی که مالی برای فدیّه دادن ندارند، با آموزش نوشتن و کتابت ^۱ به ده نفر از فرزندان انصار آزاد شوند.	ابن سعد، ۱۴۱۰: ۱۶۰، ۲	آزادی اسیران بدون مال از طریق آموزش دادن / بالا بردن جایگاه دانش.
۶۷	علم را بیاموزید، اگرچه در چین باشد.	متقی هندی، ۱۴۰۱: ۱۰، ۱۳۸	سفر به قصد علم‌آموزی / ارزش دانش.
۶۸	پیامبر (ص): «إِنَّ الْإِسْلَامَ نَظِيفٌ فَتَنْظِفُوا، فَإِنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا نَظِيفٌ.»	خطیب بغدادی، ۱۴۱۷: ۵، ۳۵۱	تأکید بر نظافت / گره زدن امور بهداشتی به امور دینی.
۶۹	«السَّاءُ فِي ثَلَاثٍ: شَرِيَّةٌ عَسَلٍ وَشَرِيَّةٌ مِجَحَمٍ وَ...»	ابن ماجه، ۱۴۱۹: ۴، ۴۶۹	بیان نکات درمانی
۷۰	«... وَمَنْ قَامَ عَلَى مَرِيضٍ يَوْمًا وَوَلِيْلَةً - بَعَثَهُ اللَّهُ مَعَ إِبْرَاهِيمَ الْخَلِيلِ (ع) - فَجَازَ عَلَى الصَّرَاطِ كَالْبُرْقِ الْأَمِيعِ - وَمَنْ سَعَى لِمَرِيضٍ فِي حَاجَةٍ فَكُفِّرَ عَنْهَا - خَرَجَ مِنْ دُنُوبِهِ كَيَوْمٍ وُلِدَتْهُ أُمُّهُ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ - يَا رَسُولَ اللَّهِ (ص) فَإِنْ كَانَ الْمَرِيضُ مِنْ أَهْلِهِ - فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) مِنْ أَعْظَمِ النَّاسِ أَجْرًا -.»	مجلسی، ۱۳۶۳: ۷۳، ۳۶۸	پاداش پرستاری و مراقبت از بیماران و تلاش جهت برآوردن خواسته‌های آنان.
۷۱	«... قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ أَعَانَ ضَعِيفًا فِي بَدَنِهِ عَلَى أَمْرِهِ أَعَانَهُ اللَّهُ عَلَى أَمْرِهِ وَ...»	همان، ۸، ۱۶۶	پاداش یاری رساندن به بیماران.
۷۲	«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ عَادَ مَرِيضًا نَادَاهُ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ بِاسْمِهِ يَا فَلَانُ طِبْتَ وَطَابَ لَكَ مُمْشَاكَ بِقَوَابٍ مِنَ الْجَنَّةِ.»	کلینی، ۱۴۰۷: ۳، ۱۲۱	بیان پاداش عیادت بیمار.
۷۳	«قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَنْ حَقَّ الْمَسْلَمُ عَلَى الْمَسْلَمِ ...، وَإِذَا مَرَضَ أَنْ يَعُودَهُ...»	طبرسی، ۱۳۷۰: ۳۵۹	بیان حقوق مسلمانان بر یکدیگر / عیادت بیمار از جمله حقوق وی.

جدول شماره ۱: استخراج مضامین پایه‌ای

۱. لازم به ذکر است، که گفته شده؛ مردم مکه می‌نوشتند، ولی مردم مدینه نمی‌توانستند بنویسند. (ابن سعد، ۱۴۱۰: ۱۶ / ۲)

تبدیل مضامین پایه به مضامین سازمان دهنده و فراگیر:

پس از دستیابی به مضامین پایه‌ای باید مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر با توجه به مضامین پایه انتزاع شوند. در این مرحله از تحلیل تلاش می‌شود با سازماندهی مجدد مضامین اولیه -پایه- به مضامین انتزاع‌تری دست یافته که ما را به مضمون‌های اصلی‌تر، فراگیرتر و مرکزی‌تر رهنمون سازد (درخشه و دیگران، ۶۷). جدول شماره ۲ مضامین سازمان دهنده و فراگیر حاصل از ترکیب و تلخیص مضامین پایه را نشان می‌دهد.

مضامین پایه (مفاهیم)	مضامین سازمان دهنده (تم‌های فرعی)	مضامین فراگیر
کدهای ۱، ۱۸، ۳۰، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸ و ۴۹	ترویج فرهنگ کار و تلاش	توجه به امنیت غذایی
کدهای ۲، ۳ و ۴	سیاست‌های مالیاتی پیامبر اکرم (س)	
کدهای ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲ و ۱۳	توجه ویژه به کشاورزی، درخت کاری، آبادانی زمین و دام‌داری	
کدهای ۱۳، ۱۴ و ۱۵	تسهیل دسترسی فیزیکی ^۱	
کدهای ۱، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۳۰، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸ و ۴۹	تسهیل دسترسی اقتصادی ^۲	
کدهای ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳ و ۳۰	تأمین غذا و لباس نیازمندان	
کدهای ۲۴، ۲۵ و ۲۶	پی‌ریزی و توجه به فرهنگ تغذیه مناسب برای داشتن زندگی سالم و فعال.	
کدهای ۲۷ و ۲۸	توصیه به اعتدال، میانه‌روی و مصرف درست و پرهیز از اسراف.	
کدهای ۲۹ و ۳۰	توزیع عادلانه و صحیح درآمدهای دولت اسلامی.	
کدهای ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹ و ۶۴	سیاست‌های تأمین مسکن	توجه به امنیت مسکن
کدهای ۳۹، ۴۰، ۴۱ و ۴۲	دستیابی به وضعیت مطلوب مسکن	
کدهای ۴۳ و ۴۴	امنیت مالکیت و نهی از تعدی	
کدهای ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸ و ۴۹	تبیین ارزش‌مندی اشتغال و نهی از بی‌کاری	توجه و اهتمام به امنیت کار و اشتغال.
کدهای ۵۰، ۵۱ و ۵۲	توجه به مهارت‌آموزی	
کدهای ۵۳، ۵۴ و ۵۵	تبیین و بیان وظایف کارفرما و حقوق کارگر.	
کدهای ۵، ۷، ۸، ۱۳ و ۱۴	سیاست‌های تأمین اشتغال و ترویج فرهنگ اشتغال‌زایی.	توجه به امنیت آموزشی
کدهای ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰ و ۶۲	تشویق آموزش همگان.	
کدهای ۶۱ و ۶۲	اقدام عملی در ترویج آموزش	
کدهای ۶۳، ۶۴ و ۶۵	مسئولیت عمومی در آموزش دیگران.	
کدهای ۵۷، ۶۱، ۶۲، ۶۳ و ۶۷	میزان اهمیت و ضرورت علم‌آموزی.	توجه به امنیت بهداشت و سلامت مردم.
کدهای ۶۸ و ۶۹	توجه دادن به رعایت اصول بهداشتی و درمانی و هم‌ردیف کردن نظافت، با بخشی از ایمان.	
کدهای ۷۰ و ۷۱	توجه به جایگاه پرستاران (تکریم پرستار و فرهنگ پرستاری).	
کدهای ۷۲ و ۷۳	ترویج آموزه عبادت از بیماران.	

جدول شماره ۲: مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر به‌دست آمده از مضامین پایه‌ای

۱. به ارتباط نزدیک و آسان افراد با شبکه توزیع غذا در محل زندگی، دسترسی فیزیکی گفته می‌شود. (رک: بختیاری و حقی، ۲۳: ۲۳۲)

۲. اگر درآمد یا هزینه خانوار به اندازه‌ای باشد، که تهیه و خرید غذای لازم، بدون فشار زیاد میسر شود، دسترسی اقتصادی رخ داده‌است. (رک: همان)

۴. کشف و توصیف شبکه مضامین

با بررسی، تحلیل و تبیین مضامین مرتبط با راهبرد امنیت فردی - اقتصادی در سیره نبوی (ص)، در مجموع ۷۳ مضمون پایه، ۲۳ مضمون سازمان دهنده و ۵ مضمون فراگیر و محوری استخراج شد که در ادامه، توضیح داده می‌شود.

۱.۴. توجه به امنیت غذایی

اولین مضمون فراگیری، که از تحلیل مضامین گزاره‌های مرتبط و با استفاده از شاخص‌های موجود در علم اقتصاد به دست آمد، توجه به امنیت غذایی است، که خود حاصل ۹ مضمون سازمان دهنده‌ی مذکور در جدول شماره ۲ است که در ادامه توضیح آن خواهد آمد.

۱.۱.۴. ترویج فرهنگ کار و تلاش

موارد فراوانی در زمینه ترویج فرهنگ کار و تلاش، در سیره پیامبر (ص) دیده می‌شود، که برخی از نمونه‌های آن، از جمله الگو بودن خود آن حضرت، بیان‌گر اهمیت و ارزش کسب مال حلال، تبیین ارزش مندی و اهمیت اشتغال و نهی از بی‌کاری، هدایت و ترغیب به سمت کار و فعالیت به جای تکدی‌گری و استفاده از مواردی چون: خمس که شواهد تاریخی و روایی آن‌ها در جداول پیشین آورده شد، قابل ذکر است. بدیهی است، که ترویج فرهنگ کار و تلاش و در این راستا تشویق و تاکید به کار، تلاش و استفاده از دسترنج خود، از مهم‌ترین اقدامات جهت رفع نیازهای زندگی و بالتبع تامین امنیت غذایی افراد است.

۲.۱.۴. سیاست‌های مالیاتی پیامبر (ص)

تحقق هدف‌های سیاسی و اداره جامعه، از زاویه واقعیات جاری در میان اعضای جامعه مدینه، افزون بر ضرورت‌های برنامه‌ریزی اقتصادی و وضع مالیات، نیازمند اتخاذ سیاست‌های ویژه مالیاتی و تنظیم مناسبات مالی و پایه‌ریزی سیستم اقتصادی بود. (زرگری‌نژاد، ۱۳۹۵: ۳۸۸) نیاز حکومت در برنامه‌ریزی‌های ویژه، خود به منابع مالی و نیز تفاوت‌های مالی چشم‌گیر میان مسلمانان، ضرورت ایجاد تحول در این زمینه را بیان می‌داشت. (همان: ۳۸۹) پرداخت، جمع‌آوری، تقسیم و توزیع صحیح منابع مالی و درآمدهای حکومت اسلامی چون: خمس و زکات می‌توانست، از مشکلات فراوان اقتصادی زمان پیامبر (ص) از جمله ناامنی غذایی کاسته و جامعه را به تعادل و توازن لازم برساند.

۳.۱.۴. توجه ویژه به کشاورزی، درخت‌کاری، آبادانی زمین و نیز دام‌داری

گزارش‌ها و روایات منابع مختلف نشان دهنده‌ی توجه ویژه‌ی پیامبر (ص) به مساله کشاورزی، احیا

و آبادانی زمین و نیز دامداری است. این مساله از مواردی بود، که نه تنها کمک شایانی به امنیت غذایی مردم می‌کرد، بلکه می‌توانست، سهم موثر و بسزایی در کمک به اشتغال آنان و نیز حرکت به سمت خودکفایی و کسب استقلال و حتی برتری مسلمانان بر سایرین داشته باشد و فرموده‌ی قرآن کریم، مبنی بر عدم سلطه و تسلط بیگانگان بر مسلمانان^(۱) را به واقعیت نزدیک نماید و تحقق بخشد. اقدامات پیامبر^(ص) در این زمینه از بیان پاداش مسلمانانی که به این مهم توجه می‌کنند و به کاشت درخت، نهال و آبادانی زمین مبادرت می‌ورزند، - که بیش‌تر بیان‌کننده‌ی جنبه‌ی معنوی و اخروی این اقدام مهم بود، - تا تشویق مادی آنان، با مواردی چون: اعطای زمین به شخص آبادکننده‌ی آن، همه نشان از توجه و عنایت خاص حضرت، به این مهم دارد. هم‌چنین مواردی چون: استفاده‌ی بهینه و درست از آب و مدیریت صحیح آن در امور کشاورزی و باغداری که موجب توزیع بهینه و عادلانه و نیز نظم و تنظیم امور مربوط به آب و پیش‌گیری از نزاع و خصامه بین افراد می‌شد؛ بیان‌گر میزان توجه و تلاش پیامبر^(ص) در رفع مشکلات غذایی و در پی آن تأثیر سیاست‌های رسول خدا^(ص) بر پدید آمدن، حفظ و ارتقای امنیت غذایی مردم است.

۴.۱.۴. تسهیل دسترسی فیزیکی

مواردی چون: تاسیس بازار مستقل برای مسلمانان و تشویق به تولید و عرضه کالا به بازار و منع احتکار کالا، دسترسی فیزیکی را آسان و امکان‌پذیر می‌کرد.

۵.۱.۴. تسهیل دسترسی اقتصادی

بالا بردن قدرت خرید مردم به طرق گوناگونی چون: اصلاح قوانین بازار، کنترل و نظارت بر آن، به انحراف مختلفی از قبیل مقابله با احتکار، گران‌فروشی و سایر آلودگی‌های اقتصادی و از آن طرف تأکید بر کار و تلاش جهت کسب روزی حلال و نهی از اسراف و در پیش گرفتن اعتدال و میانه‌روی در زندگی از مواردی بود، که دسترسی اقتصادی را تحت پوشش قرار می‌داد.

۶.۱.۴. تامین غذا و لباس نیازمندان

امنیت غذایی فقیران و اقشار آسیب‌پذیر جامعه نیز، مورد توجه ویژه‌ی حضرت بود و هرچند انجام موارد پیشین و سایر مواردی که خواهد آمد، به بهبود زندگی همه‌ی مردم و از جمله نیازمندان می‌انجامید؛ اما آن حضرت در زمینه امنیت غذایی این قشر، اقدامات خاصی انجام می‌دادند. به نظر

۱. «ولن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلاً». (نساء / ۱۴۱)

می‌رسد، تا رسیدن جامعه به حد تعادل، این توجه و مراقبت برای این دسته ادامه داشت. ارسال روزانه خرما برای فقیران، مهمان کردن آنان به شام، تامین غذا و لباس مراجعان نیازمند به گونه‌ای که حتی به بلال دستور می‌دادند، که فرض نماید و به آن‌ها طعام و لباس مورد نیاز را برساند؛ در این خصوص، قابل توجه، دقت و ذکر است.

هم‌چنین تشویق و ترغیب مسلمانان به کمک و همدلی با یکدیگر، از دیگر اقدامات پیامبر (ص) در این مورد بود. تأکیدات فراوان پیامبر (ص) درباره کمک به نیازمندان و فقیران، چنان بود که علاوه بر مردان، زنان هم در این امر دخیل شدند.

۷.۱.۴. پی‌ریزی و توجه به فرهنگ تغذیه مناسب برای داشتن زندگی سالم و فعال

از دیگر، اقدامات موثر در امنیت غذایی مسلمانان، آگاهی دادن به آنان، در زمینه‌ی اهمیت تغذیه، شناخت انواع غذاهای مفید و مضر و هم‌چنین رعایت آداب غذا خوردن و بیان تأثیرات مهم آن، در سلامت افراد بود؛ که این مهم می‌توانست تأثیر بسزایی در ایجاد زندگی سالم و فعال برای افراد جامعه ایفا نماید.

۸.۱.۴. توصیه به اعتدال، میانه‌روی و مصرف درست و پرهیز از اسراف

بررسی روایات و گزارش‌های تاریخی در این زمینه، حاکی از توجه پیامبر (ص) به این مهم است. آن حضرت به طرق مختلفی و روش‌های گوناگونی چون: بیان عاقبت اسراف و نتیجه و اهمیت اعتدال و میانه‌روی در زندگی به این مساله که نقش بسزایی در تامین امنیت غذایی مردم داشت؛ می‌پرداختند.

۹. توزیع عادلانه و صحیح درآمدهای حکومت اسلامی

درآمدهای حکومت اسلامی، مانند زکات و خمس مطابق با دستورات دین اسلام باید به مصارف معینی برسد که این مساله نیز، از دیگر، موارد مهمی بود، که مورد توجه و عنایت ویژه‌ی رسول خدا (ص) قرار داشت و کمک شایانی به حل مشکلات اقتصادی جامعه و از جمله تامین امنیت غذایی مردم می‌کرد.

۲.۴. توجه به امنیت مسکن

توجه به امنیت مسکن، مضمون فراگیر دیگری، در این پژوهش است که خود حاصل ۳ مضمون سازمان دهنده است و در ادامه، توضیحاتی در این باره خواهد آمد. ایجاد و حفظ امنیت مسکن و تامین امنیت و آرامش ساکنان آن، در سیره پیامبر (ص) دارای جایگاه ویژه‌ای است، که اقداماتی متناسب را

نیز از سوی ایشان در پی داشته است.

۱.۲.۴. سیاست‌های تأمین مسکن

اسکان مهاجران در منازل انصار، سکنا گزیدن مهاجران مجرد در خانه سعد بن خیشمه که خودش هم مجرد بود و به منزلش «بیت الأعزاب» - خانه مجردها - گفته می‌شد (ابن هشام، بی‌تا: ۱، ۴۹۳)؛ سکنا یافتن اصحاب فقیر پیامبر^(ص) و نیز کسانی که به مدینه هجرت می‌کردند و در آنجا آشنایی نداشتند، در مکانی به نام صفه^۱ را می‌توان از جمله سیاست‌های حضرت در تأمین مسکن افراد به‌خصوص در اوایل هجرت به مدینه به‌شمار آورد. تشویق خانه‌سازی و اعطای زمین به مردم جهت ساخت خانه نیز، از جمله اقدامات و تلاش‌های نبی اکرم^(ص) در زمینه تأمین مسکن به‌شمار می‌رود.

۲.۲.۴. دستیابی به وضعیت مطلوب مسکن

اما پیامبر^(ص) به این مقدار و صرف داشتن سرپناه بسنده نکرده و از آن، فراتر رفته است؛ به‌طوری که برای مسکن مناسب، ویژگی‌هایی هم‌چون: وسعت و بزرگی آن را تعریف کرده است، که حاکی از توجه ویژه، به مسکن و کیفیت آن، در آموزه‌های نبوی^(ص) است. هرچند مفاهیمی چون: امنیت سازه‌ای، مفاهیم جدیدی در دنیای مدرن و پیچیده کنونی هستند؛ اما ویژگی‌هایی که به این موارد اشاره داشته باشد و به نوعی گویای توجه به مساله و اهمیت امنیت سازه‌ای منازل و دوام و استحکام سازه‌ای در آن جامعه‌ی بسیط و ساده باشد، در نگاه حضرت دیده می‌شود. به‌طوری که در روایاتی منقول از پیامبر^(ص)، از اقامت در خانه ویران نهی شده است. مواردی چون کسب اجازه از صاحب خانه برای ورود به منزل نیز، از مواردی است که موجب آرامش ساکنان منازل می‌شود و نشان دهنده اهمیت به جنبه‌های مختلف مادی و معنوی مطلوبیت مسکن در آموزه‌های وحیانی و طبیعتاً در سیره نبوی^(ص) است.

۳.۲.۴. امنیت مالکیت و نهی از تعدی

احترام به مالکیت افراد و پرهیز از غصب اموال دیگران نیز، از مواردی است که مورد توجه حضرت قرار گرفته است و موجب تأمین امنیت اقتصادی افراد، در جهات مختلف و از جمله از نظر امنیت مسکن می‌شود.

۱. گفته شده است: صفه، به مرور زمان و با سرازیر شدن ثروت، همانند دارالضیافه و مکان پذیرایی گردید و از افرادی که خانه و خانواده‌ای در مدینه نداشتند، استقبال می‌کرد، تا به تدبیر کار آنان پرداخته شود و مسکنی برای سکونت و منبعی برای گذران زندگی پیدا نمایند. (ابن ادریس، ۱۳۹۲: ۲۰۲)

موارد یاد شده حاکی از میزان اهمیت مساله‌ی تامین مسکن جهت ایجاد، حفظ و ارتقای آسایش، آرامش، بالندگی و پیش‌رفت مادی و معنوی جامعه است که بسیار مورد توجه و تاکید دین اسلام بوده است و به‌طور قطعی و مسلم، در آموزه‌های نبوی (ص) و سیره آن حضرت هم بازتاب گسترده‌ای یافته است.

۳.۴. توجه و اهتمام به امنیت کار و اشتغال

هرچند واژه‌های یاد شده، واژه‌های جدیدی هستند، که طبیعتاً در گفتار آن حضرت به‌کار نرفته است و در گزارش‌های تاریخی وجود ندارد؛ اما ویژگی‌ها، شاخص‌ها و نمود این مفاهیم در سیره‌ی ایشان قابل جست‌وجو و پی‌گیری است.

۱.۳.۴. تبیین ارزش‌مندی اشتغال و نهی از بی‌کاری

در سیره پیامبر (ص)، کار و اشتغال و استفاده افراد از دسترنج خویش چنان جایگاهی دارد، که روایات فراوانی در این باره از آن حضرت وارد شده است. پیامبر (ص) علاوه بر بیان نظری دستورات اسلام درباره ارزش کار و تلاش و استفاده از دسترنج خویش و بیان پاداش‌های گرانسنگ اخروی آن، که باعث ایجاد آمادگی ذهنی و ترغیب و تشویق مردم می‌شد و مردم را به کار و تلاش و پرهیز از تنبلی و تن‌پروری سوق می‌داد؛ در حوزه عمل نیز اقدامات فراوانی انجام می‌دادند که به‌خوبی مشوق و الگوی افراد جهت رفتن به‌سوی کار و تلاش، پرهیز از تنبلی و تن‌پروری و نیز، تاکید بر کار و تلاش همگانی بود.

۲.۳.۴. توجه به مهارت‌آموزی

کسب مهارت در هرکاری، نیازمند ملزوماتی؛ از جمله کسب علم و دانش حرفه‌ای در آن حوزه و زمینه است و اگر غیر از این باشد و انسان بخواهد بدون تخصص، علم و دانش، کاری را انجام دهد، تباهی و خرابی آن بیش‌تر است؛ چنان‌که پیامبر (ص) در این خصوص فرمود: هرکسی که بدون علم و دانش کاری را انجام دهد، بیش از آن که اصلاح و درست نماید، خراب می‌کند. (ابن شعبه، ۱۴۰۴ق: ۱، ۴۷) در سیره‌ی پیامبر (ص) توجه به مهارت‌آموزی افراد تنها محدود به حوزه نظر نبود؛ بلکه در حوزه عمل نیز به این مهم توجه می‌شد و از افراد مستعد و توانمند در انجام امور، متناسب با توانایی و مهارت‌شان استفاده می‌شد.

۳.۳.۴. تبیین و بیان وظایف کارفرما و حقوق کارگر

توجه به حقوق افراد شاغل، از جمله مواردی است، که رعایت آن، ارتقای امنیت شغلی افراد را در پی‌دارد. در سیره‌ی پیامبر (ص)، توجه به این مهم تا حدی است که روایات مختلفی درباره آن نقل

شده است و از رفتارهای تزییع کننده‌ی حقوق، انذار شده است. به طور مسلم، این گونه توجهات خاص، افزون بر تامین امنیت شغلی افراد شاغل، ثمرات ارزش مندی چون: آرامش خاطر و اطمینان افراد و در پی آن سلامت روح و جسم آنان را به دنبال خواهد داشت.

۴.۳.۴. سیاست‌های تامینی اشتغال و ترویج فرهنگ اشتغال‌زایی

در سیره‌ی پیامبر (ص) مواردی چون: فراهم کردن فرصت‌های شغلی با اموری همانند اعطای زمین به افراد جهت آبادانی آن، که افزایش تولید و نیز اشتغال‌زایی را به همراه داشت و هم‌چنین انجام عقودی چون مزارعه؛ از ویژگی‌هایی است که اهتمام بدان‌ها امنیت کار، اشتغال و درآمد افراد را به دنبال داشت. تاسیس بازار مستقل برای مسلمانان و لغو خراج و مالیات از آن - چنان‌که در گزاره‌های جدول آمد- نیز، نه تنها باعث تشویق و ترغیب بیش‌تر افراد، به کسب، کار و تجارت می‌شد، بلکه باعث کاهش قیمت‌ها و رونق بازار بود؛ ایجاد زمینه‌های مناسب برای فعالیت‌های صنفی، تشویق و ترغیب مسلمانان به انجام فعالیت‌های صنفی و ارزش و اعتبار اجتماعی بخشیدن به آنان، که این مساله در ایجاد مشاغل و اصناف متعددی که در بازار مدینه فعالیت می‌کردند، موثر بود. (برای آگاهی بیش‌تر؛ ر.ک: تقوی، ۱۳۹۳: ۳۱۶)

۴.۴. توجه به امنیت آموزشی

مضمون دیگری، که در این تحقیق حاصل شد، توجه به امنیت آموزشی، در سیره‌ی نبوی (ص) است، که بر مبنای چهار مضمون سازمان دهنده‌ی تشویق آموزش همگانی، اقدام عملی در ترویج آموزش، مسؤولیت عمومی در آموزش دیگران و توجه به میزان اهمیت و ضرورت علم‌آموزی است.

۱.۴.۴. تشویق آموزش همگانی

توجه به آموزش همگانی، چنان در سیره‌ی نبوی (ص) نمود دارد، که طلب علم بر هر مرد و زن مسلمان واجب و فریضه دانسته شده است. آن حضرت به طرق و روش‌های مختلفی، مثل بیان پاداش عالم و متعلم و شرکت در مجالس علمی و بیان فضیلت طلب علم و دانش به این مهم پرداختند.

۲.۴.۴. اقدام عملی در ترویج آموزش

در مرحله‌ی عمل نیز، پیامبر اکر (ص) اقدامات بسیاری را در راستای تحقق این هدف والا و متعالی انجام داد و آن حضرت، خود در این امر پیش قدم و الگو بود.

۳.۴.۴. مسؤولیت عمومی در آموزش دیگران

افزون بر این که پیامبر (ص)، خود به این مهم اهتمام جدی داشتند؛ اصحاب خویش را نیز، به آن فرا می‌خواندند.

۴.۴.۴. توجه به اهمیت و ضرورت علم‌آموزی

توجه به اهمیت و ضرورت علم‌آموزی، در سیره‌ی پیامبر (ص) به حدّی بود، که بنا به حدیث منقول از ایشان، به مسلمانان دستور آموختن علم و دانش حتّی با سفر به مناطق دوردست و بت‌پرستی چون چین^۱ در آن زمان داده شد.

۵.۴. توجه به امنیت بهداشت و سلامت مردم

دیگر مضمون حاصل از پژوهش در موضوع مورد بحث، توجه به امنیت بهداشت و سلامت مردم است، که خود حاصل سه مضمون است که در ادامه آورده می‌شود.

۱.۵.۴. رعایت اصول بهداشتی و درمانی، به‌مثابه‌ی ایمان

توصیه‌های فراوان اسلام درباره نظافت و بهداشت و سلامت جسم و روح انسان که به وفور در سیره‌ی پیامبر (ص) نیز، مشهود است، همه حاکی از توجه ویژه‌ی اسلام و پیامبر اکرم (ص) به این مهم است. هرچند توجه به اصول بهداشتی مطرح در سیره‌ی نبوی (ص) و رعایت آن‌ها می‌تواند باعث عدم ابتلا به بیماری گردد؛ ولی اگر به هردلیلی، فردی بیمار شود، باز مورد عنایت و توجه قرار می‌گیرد تا هرچه سریع‌تر درمان شود. نکات بهداشتی و درمانی که در سیره‌ی نبوی (ص) آمده، از آن جمله است.

۲.۵.۴. توجه به جایگاه پرستاران (تکریم پرستار و فرهنگ پرستاری)

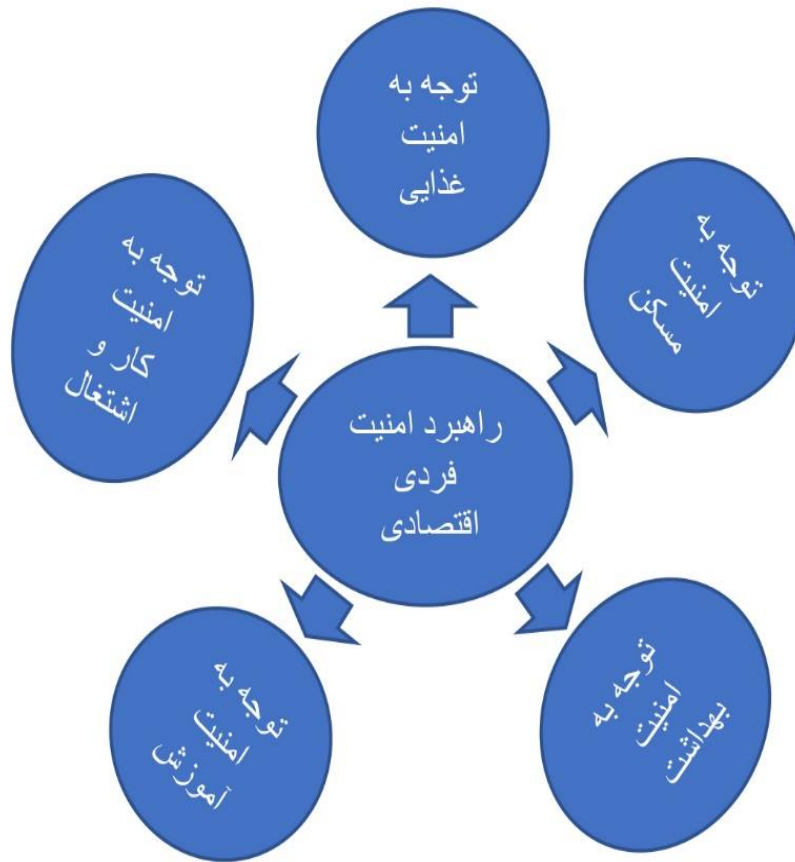
علاوه بر آن چه آمد، می‌توان از توجه به جایگاه پرستاران و مراقبان بیمار و بیان پاداش‌های اخروی برای آنان، در این سیستم یاد کرد، که محرک و مشوق قوی برای پرستاری و مراقبت از بیمار است.

۳.۵.۴. ترویج آموزه‌ی عیادت از بیماران

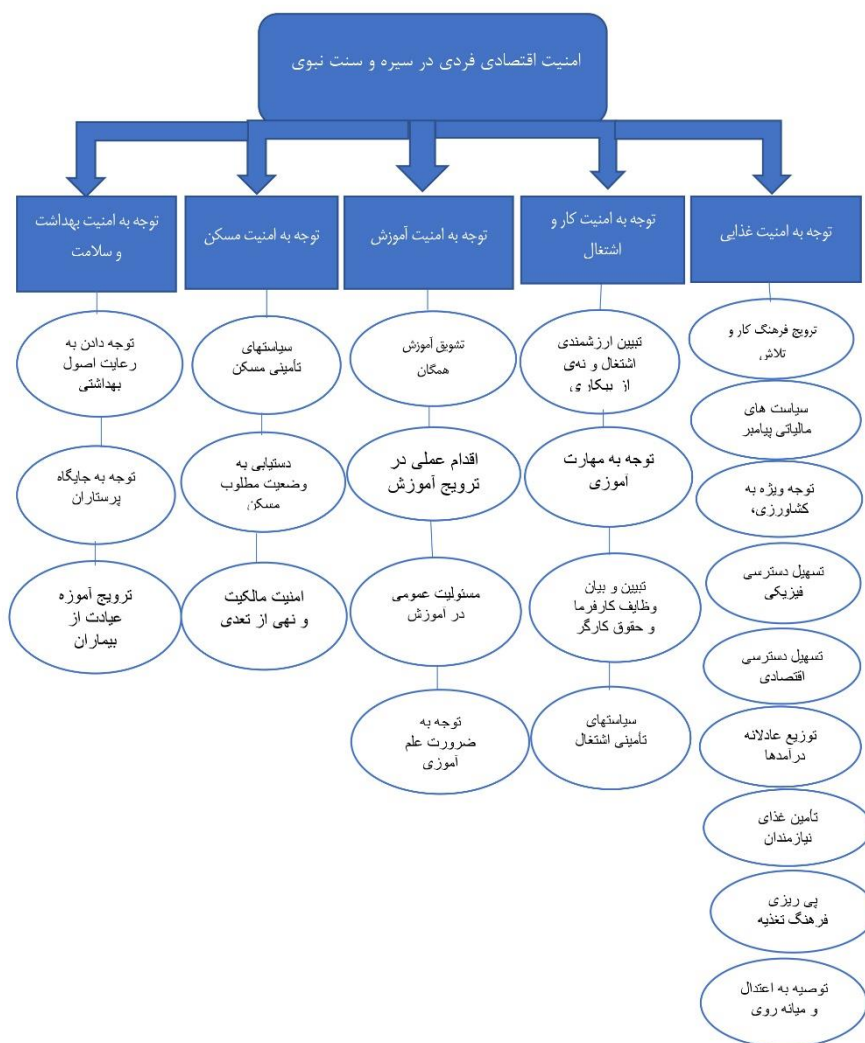
تاکیدات فراوان بر عیادت بیماران که آثاری نظیر امیددهی و آرامش بیمار و سلامت روحی و حتّی جسمی وی را می‌تواند به بار آورد؛ حاوی این پیام است که در سیره‌ی نبوی (ص)، سلامت افراد بسیار

۱. شایان ذکر این‌که گفته شده‌است: مردم چین در آن زمان، بت پرست بودند و مقصود حدیث، سفر به منظور علم‌آموزی است. (کفّانی، ۱۳۹۱: ۳۶۸)

مورد توجه و تاکید است و از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. چنانچه شخصی بیمار شود، باید از طرف سایر مسلمانان و اطرافیان‌شان مورد توجه جدی قرار گیرد، تا سلامتی‌اش را بازیابد. براساس آنچه گفته آمد، راهبرد سطح فردی امنیت اقتصادی را، براساس سیره‌ی و سنت نبوی (ص)، می‌توان در نمودار زیر به تصویر کشید.

نمودار شماره ۱: راهبرد سطح فردی امنیت اقتصادی بر اساس سیره و سنت نبوی (ص)

مودار شماره ۲: شبکه مضمونی راهبرد سطح فردی امنیت اقتصادی بر اساس سیره و سنت نبوی (ص)

شبکه مضمونی فوق که مضامین فراگیر و سازمان دهنده‌ی به‌دست آمده در پژوهش حاضر را نشان می‌دهد، گویای تلاش پیامبر (ص) در برقراری امنیت اقتصادی، برای افراد جامعه است. تحلیل شبکه مضمونی به‌دست آمده نشان دهنده‌ی توجه پیامبر (ص) در رسیدن به برقراری امنیت اقتصادی

افراد جامعه با مسایل و اصول راهبردی چون: فرهنگ‌سازی اموری هم‌چون: کار و تلاش، دوری از اسراف، تغذیه صحیح و نهادینه‌سازی علم‌آموزی و کسب علم و دانش و از آن‌سو سیاست‌ها و حمایت‌های پیامبر اکرم^(ص) به‌عنوان حاکم جامعه از افراد آن است، که به‌عنوان نمونه می‌توان از حمایت‌های فراوان در زمینه تامین غذا، مسکن و آموزش ایشان از اهل صفه یاد کرد. هم‌چنین تحلیل شبکه مضمونی نشان از سیاست‌های خاص مالیاتی پیامبر^(ص) در راستای رفع مشکلات اقتصادی افراد دارد. استفاده از توانایی‌ها و ظرفیت‌های صحابه؛ چه در حوزه آموزش دادن به دیگران، چه در تامین زندگی افراد و موارد دیگر، از دیگر امور مورد توجه پیامبر^(ص) است. تاسیس بازار مستقل و پیاده کردن آموزه‌های اسلامی، که منع رفتارهای ناسالم اقتصادی را به همراه داشت نیز، علاوه بر تسهیل دسترسی فیزیکی چنان‌که گفته آمد، به تسهیل دسترسی اقتصادی می‌انجامید.

نتیجه

تامین ضروریات و نیازهای اساسی همه‌ی انسان‌ها در بعد اقتصادی، یکی از مهم‌ترین بخش‌های امنیت اقتصادی، در سطح خرد است که از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. یافته‌های پژوهش حاضر، که متکی بر منابع کهن و استفاده از مولفه‌ها و شاخصه‌های موجود در علم اقتصاد و نیز بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون بوده است؛ نشان می‌دهد: در سیره و سنت پیامبر اکرم (ص)، تامین نیازهای اساسی و ضروری مردم بسیار مهم و همواره مورد توجه بوده است و ایشان اقدامات فراوانی در این زمینه انجام داده‌اند. پژوهش حاضر، با تحلیل گزاره‌های مرتبط با راهبرد امنیت اقتصادی در سطح فردی در سیره و سنت نبوی (ص) و استفاده از شاخصه‌های موجود در علم اقتصاد در این خصوص، به پنج مضمون فراگیر توجه به امنیت غذا، توجه به امنیت مسکن، توجه و اهتمام به امنیت کار و اشتغال، توجه به امنیت آموزش و توجه به امنیت بهداشت و سلامت مردم دست یافت که تحلیل شبکه مضمونی ارائه شده، توضیح دهنده‌ی شاکله‌ی کلی حاکم بر اقدامات پیامبر (ص)، در سطح فردی امنیت اقتصادی است. از جمله اقدامات آن حضرت در حوزه تأمین امنیت غذا می‌توان از مواردی چون: تامین غذا و لباس نیازمندان، اتخاذ سیاست‌های ویژه‌ی مالیاتی، ترویج فرهنگ کار و تلاش، توجه ویژه به کشاورزی، درخت کاری، آبادانی زمین و دام‌داری، تسهیل دسترسی فیزیکی و اقتصادی، تاکید، تشویق و ترغیب به کمک و همدلی، پی‌ریزی و توجه به فرهنگ تغذیه مناسب جهت داشتن زندگی سالم و فعال و توزیع عادلانه و صحیح درآمدهای حکومت اسلامی نام برد.

درباره تامین امنیت مسکن نیز، در سیره‌ی پیامبر (ص) موارد مهمی چون: امنیت مالکیت و نهی از تعدی، توجه به امنیت سازه‌ای و حفظ حریم‌ها از جمله موارد در دستیابی به مسکن مطلوب است. در سیاست‌های تأمینی مسکن توسط حضرت نیز می‌توان از سکنا دادن برخی مهاجران در منازل انصار بلافاصله پس از هجرت، اسکان مجردها در بیت‌الاعزاب، سکونت صحابه‌ی فقیر در صفة، تشویق به خانه‌سازی، تقسیم زمین میان مردم برای خانه‌سازی یاد کرد. توجه و اهتمام به امنیت کار و اشتغال هم بعد دیگری است، که مورد توجه جدی پیامبر (ص) بود و در این زمینه اقداماتی چون: تبیین ارزش‌مندی اشتغال و نهی و پرهیز دادن از بی‌کاری، توجه به کسب مهارت، بیان وظایف کارفرما و حقوق کارگر، انذار در برابر رفتارهای تضييع کننده‌ی حقوق، اشتغال‌زایی و فراهم آوردن فرصت‌های اشتغال با انجام اموری مانند اعطای زمین، بستن عقودی چون: مزارعه میان مهاجران و انصار، تاسیس بازار مستقل برای مسلمانان و لغو خراج و مالیات از آن و به‌کارگیری افراد توانا در قسمت‌های مرتبط، قابل ذکر است. اقدامات پیامبر (ص)، محدود به حوزه‌های مذکور نبود و از آن جنبه‌ها فراتر

رفته و بُعد آموزش را نیز، در بر گرفته و تحوّل عظیم نیز در این راستا در جامعه‌ی مسلمانان ایجاد کرد. از جمله اقدامات آن حضرت در این زمینه، تاکیدات فراوان به علم‌آموزی و تشویق آموزش همگانی، اقدام عملی در ترویج آموزش و مسؤولیت عمومی در آموزش دیگران است.

در زمینه‌ی بهداشت و سلامت مردم نیز، می‌توان از توجه دادن به رعایت اصول بهداشتی و هم‌ردیف دانستن آن با بخشی از ایمان، توجه به جایگاه پرستاران، تکریم پرستار و فرهنگ پرستاری و ترویج آموزه‌هایی چون: آموزه‌ی عیادت از بیمار نام برد. توجه به شبکه مضمونی نشان می‌دهد که اقدامات فراوان حضرت در حوزه‌های مختلف یاد شده، که به امنیت اقتصادی افراد منجر می‌شد؛ حاکی از تلاش فراوان حضرت در سوق دادن افراد به سوی کار و تلاش و فعالیت است که در این زمینه خود ایشان پیش‌گام بودند و این مساله ضرورت الگو بودن را نیز نشان می‌دهد. از سوی دیگر، آنچه با تحلیل شبکه مضمونی به دست می‌آید، تلاش حضرت و در پیش گرفتن سیاست‌های ویژه‌ای به‌عنوان حاکم جامعه، در تامین ضروریات افراد جامعه چون: غذا، مسکن، کار و اشتغال و آموزش است.

سیاست‌های مالیاتی و توزیع عادلانه و صحیح درآمدها نیز، در مسیر اقدامات و تلاش‌های حضرت در برقراری امنیت اقتصادی افراد، نقشی اساسی دارد. مواردی چون: تاسیس بازار توسط پیامبر^(ص) و ترغیب افراد به عرضه‌ی کالا و منع آنان از آلودگی‌های اقتصادی، مانند احتکار و غش در معامله نیز از موارد مهمی است، که نقش بسزایی در تامین امنیت اقتصادی جامعه داشت. بدین ترتیب بررسی برخی مولفه‌ها و شاخصه‌های موجود در علم اقتصاد، با به‌کارگیری و بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون درباره امنیت اقتصادی در سطح فردی، در سیره و سنت نبوی^(ص)، حاکی از تلاش پیامبر^(ص) برای تامین امنیت اقتصادی افراد جامعه است و نشان داد، که ایشان چگونه کوشیده‌است تا امنیت اقتصادی در بعد فردی در جامعه، برقرار شود.

منابع و مأخذ

قرآن کریم

۱. نهج الفصاحه (۱۳۸۲)، گردآوری ابوالقاسم پاینده، تهران، دنیای دانش.
۲. ابن اثیر، علی بن محمد (۱۴۰۹)، أسد الغابه، بیروت، دارالفکر.
۳. ابن ادریس حلی، عبدالله عبدالعزیز (۱۳۹۲)، جامعه مدینه در عصر نبوی (ص)، ترجمه شهلا بختیاری، تهران، سمت و قم، پژوهش گاه حوزه و دانشگاه.
۴. ابن بابویه (۱۳۶۲ش)، خصال، تحقیق / تصحیح علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین.
۵. ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی (۱۴۱۵)، الإصابه فی تمییز الصحابه، تحقیق عادل أحمد عبدال موجود و علی محمد معوض، بیروت، دارالکتب العلمیه.
۶. ابن سعد، محمد بن سعد (۱۴۱۰ق / ۱۹۹۰م)، الطبقات الکبری، تحقیق محمد عبدالقادر عطاء، بیروت، دارالکتب العلمیه.
۷. ابن سلام، ابو عبید [بی تا]، الاموال، تحقیق خلیل محمد هراس، بیروت، دارالفکر.
۸. ابن شبه، ابوزید عمر بن شبه (۱۴۱۰)، تاریخ المدینة المنوره، محقق / مصحح: شلتوت، فهیم محمد، قم، دارالفکر.
۹. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۴۰۴ق)، تحف العقول، تصحیح و تعلیق علی اکبر غفاری، قم، موسسه النشر الاسلامی.
۱۰. ابن فهید حلی، احمد بن محمد (۱۴۰۷)، عده الداعی، بیروت، دار الکتب العربی.
۱۱. ابن ماجه، محمد بن یزید (۱۴۱۹)، سنن، تعلیقات بوضیری، تحقیق خلیل مأمون شیخا، بیروت، دارالمعرفه.
۱۲. ابن هشام، عبدالملک بن هشام [بی تا]، السیره النبویه، تحقیق مصطفی السقا و ابراهیم الأبیاری و عبدالحفیظ شلبی، بیروت، دارالمعرفه.
۱۳. ابویوسف، یعقوب بن ابراهیم (۱۳۹۹)، الخراج، تصحیح احمد محمد شاکر، بیروت، دارالمعرفه.
۱۴. احمد بن حنبل (۱۴۲۱)، مسند، تحقیق شعیب الأرئووط عادل مرشد و دیگران، بیروت، موسسه الرساله.
۱۵. اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۷)، «امنیت اقتصادی و راه کارهای تامین آن در آموزه های قرآنی و روایی»، مطالعات قرآن و حدیث، ش ۲، ۱۸۳ - ۲۱۵.
۱۶. بخاری، محمد بن اسماعیل (۱۴۱۰)، صحیح، قاهره، لجنه إحياء کتب السنه.

۱۷. بختیاری، صادق و زهرا حقی (۱۳۸۲)، «بررسی امنیت غذایی و توسعه انسانی در کشورهای اسلامی»، اقتصاد کشاورزی و توسعه، ش ۴۳ و ۴۴، ۵۲-۲۱.
۱۸. بلاذری، احمد بن یحیی (۱۹۸۸)، فتوح البلدان، بیروت، دار و مکتبه الهلال.
۱۹. بوزان، باری (۱۳۷۸)، مردم، دولت‌ها و هراس، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۲۰. بیهقی، ابوالفضل (۱۴۲۴)، السنن الکبری، تحقیق محمد عبدالقادر عطا، بیروت، دارالکتب العلمیه.
۲۱. _____ (۱۴۰۵)، دلائل النبوه، تحقیق عبدالمعطی قلجی، بیروت، دارالکتب العلمیه.
۲۲. تقوی، هدیه (۱۳۹۳)، تأثیر گروه‌های منزلتی بر دگرگونی قشریندی اجتماعی در جزیره العرب تا پایان عصر نبوی با تکیه بر قرآن، (رساله دکتری، استاد راهنما دکتر شهلا بختیاری، دانشگاه الزهراء^(س))، دانشکده ادبیات، زبان‌های خارجی و تاریخ.
۲۳. حاکم نیشابوری، ابوعبدالله محمد بن عبدالله (۱۴۳۵)، المستدرک، تحقیق و دراسته مرکز البحوث و تقنیه المعلومات دارالتاصیل، بیروت، دارالتاصیل.
۲۴. حموی بغدادی، یاقوت (۱۹۹۵)، معجم البلدان، بیروت، دار صادر.
۲۵. خطیب بغدادی، احمد بن علی (۱۴۱۷)، تاریخ بغداد، تحقیق مصطفی عبدالقادر عطا، بیروت، دارالکتب العلمیه.
۲۶. دادفر، سجاد و بهرامی، روح‌الله (۱۴۰۰)، «راهبردهای اقتصادی حکومت نبوی^(ص) در مدینه‌النبی»، مطالعات اقتصاد سیاسی بین‌الملل، دوره چهارم، شماره اول، ۲۶۵-۳۰۵.
۲۷. دارمی، ابومحمد (۱۴۳۴)، سنن الدارمی، تحقیق نبیل هاشم الغمری، بیروت، دارالبشائر.
۲۸. درخشه، جلال؛ افتخاری، اصغر و ردادی، محسن (۱۳۹۴)، «تحلیل مضمونی اعتماد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای»، جستارهای سیاسی معاصر، پژوهش‌گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ششم، شماره سوم، ۷۲-۵۳.
۲۹. زرگری‌نژاد، غلام‌حسین (۱۳۹۵)، تاریخ صدر اسلام (عصر نبوت)، تهران، سمت، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.
۳۰. زینلی، بهمن (۱۳۹۹)، «تحلیلی بر شیوه مواجهه پیامبر^(ص) با چالش‌های مهاجران در مدینه (مطالعه موردی: کمبود مسکن، فقر و بی‌کاری)»، تاریخ اسلام و ایران دانشگاه الزهراء^(س)، ش ۴۷، ۱۰۹-۱۳۴.

۳۱. سمهودی، علی بن عبدالله (۲۰۰۶م)، وفاء الوفاء بأخبار دارالمصطفی، بیروت، دارالکتب العلمیه.
۳۲. سیدحسین زاده یزدی، سعید و شریف زاده، محمدجواد (۱۳۹۵)، «سیره‌ی پیامبر اکرم (ص) در مقابله با تهدیدهای اقتصادی»، اقتصاد اسلامی، ش ۶۲، ۵-۳۱.
۳۳. شریفی، صدیقه، نقی پورفر، ولی الله و حمیدی زاده، محمدرضا (۱۳۹۶)، «تبیین راهبردهای اقتصاد مقاومتی در سیره‌ی پیامبر اکرم (ص)»، مطالعات مدیریت راهبردی، ش ۳۲، ۱۳۷-۱۸۱.
۳۴. شعیری [بی تا]، جامع‌الآخبار، نجف، مطبعه حیدریه.
۳۵. صدوق، ابوجعفر محمد بن علی ابن بابویه (۱۴۱۳)، من لایحضره الفقیه، تصحیح و تعلیق علی اکبر غفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
۳۶. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۰)، مکارم الأخلاق، قم، الشریف الرضی.
۳۷. طبری، محمد بن جریر (۱۳۸۷)، تاریخ‌الأمم و الملوک، تحقیق محمد أبو الفضل ابراهیم، بیروت، دارالتراث.
۳۸. _____ (۱۴۱۲)، جامع‌البیان، بیروت، دارالمعرفه.
۳۹. طوسی، محمد بن حسن (۱۳۶۵)، تهذیب‌الأحكام، تحقیق و تعلیق حسن خراسان، گردآوری علی آخوندی، تصحیح محمد آخوندی، تهران، دارالکتب العلمیه.
۴۰. _____ (بی تا)، التبیان، تحقیق و تصحیح احمد حبیب قصیرالعاملی، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
۴۱. عابدی جعفری، حسن و دیگران (۱۳۹۰)، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی»، اندیشه مدیریت راهبردی، سال پنجم، شماره دوم، شماره پیاپی ۱۰، ۱۵۱-۱۹۸.
۴۲. قاسمی، یارمحمد و هاشمی، علی (۱۳۹۸)، «انجام پژوهش به روش تحلیل تماتیک: راهنمای عملی و گام به گام برای یادگیری و آموزش (مورد مطالعه: مصرف موسیقی دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه ایلام)»، فرهنگ ایلام، دوره بیستم، ش ۶۴ و ۶۵، ۳۳-۷.
۴۳. کتانی، عبدالحی (۱۳۹۱)، نظام اداری مسلمانان در صدر اسلام، ترجمه‌ی علیرضا ذکاوتی قراگزلو، قم، پژوهش‌گاه حوزه و دانشگاه و تهران، انتشارات سمت.
۴۴. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، کافی، محقق / مصحح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، دارالکتب الاسلامیه.

۴۵. گلی زواره، غلامرضا (۱۳۸۳)، «مسکن؛ مکان آرامش و آسایش (قسمت دوم)»، پاسدار اسلام، ش ۲۷۵، ۳۶-۴۰.
۴۶. مالک بن انس (۱۴۰۶)، الموطأ، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
۴۷. متقی هندی، علاءالدین (۱۴۰۱)، کنز العمال، تحقیق بکری حیانی صفوه السقا، موسسه الرساله.
۴۸. مجلسی، محمدباقر (۱۳۶۳)، بحار الانوار، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۴۹. مسلم بن حجاج (۱۴۱۲)، صحیح مسلم، تحقیق محمد فواد عبدالباقی، قاهره، دارالحديث.
۵۰. واقدی، محمد بن عمر (۱۴۰۹)، کتاب المغازی، تحقیق مارسدن جونز، بیروت، موسسه الأعلمی.

51. Braun, Virginia. & Clarke, Victoria. (2006), "Using thematic analysis in psychology", Qualitative Research in Psychology, 3, 77-101.